

**Міністерство освіти і науки України**  
**Західноукраїнський національний університет**  
**Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій**

Кафедра адміністративного права та судочинства

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА**

**з дисципліни: «Фінансове право»**

**на тему: «Правове регулювання електронних грошей та платіжних систем»**

Студентка групи: ПРз-31

Бабіц Анастасія Олегівна

Керівник: к.ю.н., доц. Вербіцька М.В.

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_ Оцінка: ECTS\_\_

Члени комісії \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

Тернопіль - 2026

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                   |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП.....</b>                                                                                                                 | <b>3</b>  |
| <b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ .....</b>                                | <b>6</b>  |
| 1.1. Електронні гроші як об’єкт правового регулювання: поняття, ознаки та види .....                                              | 6         |
| 1.2. Платіжні системи у правовому вимірі: сутність, структура та класифікація .....                                               | 10        |
| <b>Висновки до розділу 1 .....</b>                                                                                                | <b>13</b> |
| <b>РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР.....</b>                             | <b>15</b> |
| 2.1. Генеза та сучасний стан нормативно-правового регулювання у сфері електронних грошей і платіжних систем .....                 | 15        |
| 2.2. Правовий статус суб’єктів платіжних відносин та емітентів електронних грошей.....                                            | 18        |
| 2.3. Організаційно-правовий механізм функціонування платіжних систем....                                                          | 20        |
| <b>Висновки до розділу 2 .....</b>                                                                                                | <b>24</b> |
| <b>РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ І ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ.....</b> | <b>26</b> |
| <b>Висновки до розділу 3 .....</b>                                                                                                | <b>30</b> |
| <b>ВИСНОВКИ .....</b>                                                                                                             | <b>32</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>                                                                                            | <b>35</b> |

## ВСТУП

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та цифровізація економічних відносин зумовили появу принципово нових фінансових інструментів – електронних грошей та сучасних платіжних систем. Поширення дистанційних форм оплати, зростання обсягів електронної комерції, а також глобальна тенденція до побудови безготівкового суспільства актуалізують необхідність належного правового регулювання відповідних відносин. Особливої гостроти ця проблематика набуває в умовах євроінтеграційного курсу України, що передбачає гармонізацію вітчизняного платіжного законодавства з *acquis communautaire* Європейського Союзу, зокрема з Директивою 2009/110/ЄС про електронні гроші та Директивою (ЄС) 2015/2366 про платіжні послуги (PSD2).

Актуальність обраної теми обумовлена також динамічним розвитком нормативно-правової бази України у сфері платіжних послуг. Прийняття Закону України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-IX ознаменувало якісно новий етап у регулюванні платіжного ринку: було розширено коло суб'єктів платіжних відносин, закріплено правовий статус емітентів електронних грошей, запроваджено інститут платіжних установ та операторів платіжних систем. Водночас правозастосовна практика виявляє численні прогалини та колізії, що потребують наукового осмислення й вироблення відповідних пропозицій.

Ступінь дослідження теми. Проблематика правового регулювання електронних грошей та платіжних систем висвітлювалась у працях вітчизняних дослідників: М. В. Глух, Н. М. Ковалко, М. В. Гордійчука, С. О. Грицяя, А. М. Котенка, Д. В. Івоніченка, М. А. Пожидаєвої, Л. В. Товкун, А. О. Ахмедової, С. Щербака, Д. Репіна та інших. Разом із тим комплексного міждисциплінарного дослідження, яке б поєднувало фінансово-правовий та господарсько-правовий аналіз відповідних відносин з урахуванням новітнього законодавства, в українській науці досі бракує.

Мета дослідження – комплексний аналіз правового регулювання електронних грошей та платіжних систем в Україні, виявлення існуючих проблем і розробка пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити поняття, ознаки та види електронних грошей як об’єкта правового регулювання;
- охарактеризувати сутність, структуру та класифікацію платіжних систем у правовому вимірі;
- простежити генезу та сучасний стан нормативно-правового регулювання у відповідній сфері;
- дослідити правовий статус суб’єктів платіжних відносин та емітентів електронних грошей;
- розкрити організаційно-правовий механізм функціонування платіжних систем; виявити актуальні проблеми та визначити перспективи вдосконалення правового регулювання в досліджуваній сфері.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері обігу електронних грошей та функціонування платіжних систем.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти, наукові концепції та правозастосовна практика, що регулюють відносини у сфері електронних грошей і платіжних систем.

Методи дослідження. У процесі написання роботи застосовувалися загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. Діалектичний метод використовувався для дослідження правових явищ у їх розвитку та взаємозв’язку. За допомогою формально-юридичного методу аналізувалися норми чинного законодавства. Порівняльно-правовий метод уможливив зіставлення вітчизняного та зарубіжного досвіду правового регулювання. Системно-структурний метод застосовувався при дослідженні структури платіжних систем та механізму їх правового регулювання. Історично-правовий метод дозволив простежити еволюцію нормативної бази в досліджуваній сфері.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

#### **1.1. Електронні гроші як об'єкт правового регулювання: поняття, ознаки та види**

Становлення цифрової економіки та масштабна трансформація фінансових ринків зумовили виникнення нового правового феномену – електронних грошей, які за своєю природою поєднують ознаки грошового зобов'язання, платіжного інструменту та об'єкта інформаційних правовідносин. Правове визначення цього поняття є вихідним для побудови цілісної регуляторної конструкції, оскільки від його змісту залежать обсяг суб'єктивних прав учасників відповідних відносин, підстави юридичної відповідальності та межі державного нагляду [3, с. 143-145].

Відповідно до пункту 14 частини першої статті 1 Закону України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-ІХ, електронні гроші – це одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей. Наведене визначення відтворює концептуальний підхід, закладений у Директиві 2009/110/ЄС Європейського Парламенту і Ради про заснування, діяльність і пруденційний нагляд за діяльністю установ – емітентів електронних грошей, і тим самим свідчить про цілеспрямовану адаптацію вітчизняного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Принципово важливим елементом цієї дефініції є вказівка на зобов'язально-правову природу електронних грошей: вони є грошовим зобов'язанням емітента, а не самостійним засобом платежу, емітованим поза межами зобов'язальних правовідносин. Саме ця ознака становить нормативне підґрунтя для відмежування електронних грошей від

криптоактивів, які не підкріплені зобов'язанням жодного конкретного емітента [14; 6].

Щодо умов випуску електронних грошей, то вони врегульовані окремою нормою – статтею 59 Закону № 1591-IX, відповідно до якої випуск електронних грошей здійснюється в обмін на отримані кошти у готівковій або безготівковій формі. Ця норма закріплює так звану prepaid-природу електронних грошей і є самостійним приписом, відмінним від дефініції поняття. Розмежування між визначенням електронних грошей та умовами їх випуску має практичне юридичне значення: перше встановлює кваліфікаційні ознаки відповідного об'єкта права, тоді як друге регулює порядок вчинення емісійних операцій [14].

У доктринальному вимірі дефінювання електронних грошей залишається дискусійним. Частина дослідників кваліфікує їх як різновид безготівкових грошей, обґрунтовуючи це функціональною тотожністю: і ті, й інші є формою фіксації грошового зобов'язання емітента перед держателем. Інші науковці наполягають на самостійній природі електронних грошей, вказуючи на принципові відмінності у правовому режимі емісії, обігу та погашення. Відповідно до третьої позиції, електронні гроші є гібридним правовим явищем, що поєднує властивості платіжного інструменту та електронного документа. Остання концепція видається найбільш обґрунтованою з огляду на сучасну архітектуру платіжного законодавства, яка розмежовує правовий режим електронних грошей і безготівкових коштів на рівні норм про емісію та погашення [1, с. 105-107].

Юридичну конструкцію електронних грошей розкриває система їх сутнісних ознак, що дозволяє відмежувати їх від суміжних фінансових інструментів:

- грошовий характер – електронні гроші виконують функцію засобу платежу і є законним еквівалентом грошових коштів, попередньо отриманих емітентом;

- електронна форма зберігання – одиниці вартості існують виключно в цифровому середовищі та фіксуються на відповідних технічних носіях (серверах, картках, мобільних пристроях);
- попередня оплатність (prepaid-природа) – випуск електронних грошей здійснюється виключно в обмін на фактично отримані грошові кошти відповідно до статті 59 Закону № 1591-IX, що відрізняє їх від кредитних інструментів;
- зобов’язально-правова основа – електронні гроші є грошовим зобов’язанням емітента перед держателем, яке підлягає погашенню на вимогу останнього, що прямо закріплено у пункті 14 частини першої статті 1 Закону № 1591-IX;
- приймання іншими особами – електронні гроші приймаються як засіб платежу особами, відмінними від емітента, що і відрізняє їх від балансових одиниць лояльності та внутрішньосистемних розрахункових одиниць;
- обмежений суб’єктний склад емітентів – право на випуск надається виключно суб’єктам, які отримали відповідну ліцензію або статус відповідно до вимог Закону № 1591-IX [14; 9].

Класифікація електронних грошей є важливим інструментом їх правового упорядкування, оскільки від виду електронних грошей залежать вимоги до емітента, порядок здійснення операцій та обсяг регуляторних обов’язків:

- за типом технічного носія: електронні гроші на програмній основі (software-based), що зберігаються на серверах або в мобільних додатках, та електронні гроші на апаратній основі (hardware-based), що зберігаються на фізичних носіях – платіжних картках або спеціалізованих чіп-пристроях;
- за сферою застосування: загальні (universal) – приймаються широким колом торговців без обмеження сфери використання, та спеціальні (limited-purpose) – призначені для розрахунків у межах певної мережі або платформи;
- за ступенем анонімності: іменні (ідентифіковані), прив’язані до верифікованого рахунку фізичної або юридичної особи, та неіменні

(анонімні), використання яких допускається в межах встановлених законом лімітів відповідно до вимог фінансового моніторингу;

- за суб'єктом-емітентом: емітовані банківськими установами в межах банківської ліцензії та емітовані небанківськими надавачами платіжних послуг – установами електронних грошей, що діють на підставі ліцензії або реєстрації відповідно до Закону № 1591-IX;
- за технологічною архітектурою: централізовані, в яких облік одиниць вартості здійснюється емітентом, та децентралізовані, побудовані на технології розподіленого реєстру (блокчейн), хоча останні за чинним законодавством України не охоплюються поняттям електронних грошей і регулюються в окремому правовому режимі [3, с. 145-148].

Розмежування електронних грошей і суміжних категорій становить самостійну правову проблему. Зокрема, їх необхідно відмежовувати від криптоактивів: попри зовнішню схожість, криптоактиви не підкріплені грошовим зобов'язанням конкретного емітента та не є законним засобом платежу в розумінні Закону № 1591-IX. Від безготівкових коштів на банківських рахунках електронні гроші відрізняються тим, що не формують депозитної бази банку та не підпадають під систему гарантування вкладів. Від платіжних карток, у свою чергу, вони відрізняються природою зобов'язання: картка є лише інструментом доступу до рахунку, тоді як електронні гроші самі є грошовим зобов'язанням емітента [19, с. 280].

Правовий режим електронних грошей в Україні будується на засадах дозвільної системи емісії, встановленні лімітів на зберігання та операції, обов'язковому виконанні вимог фінансового моніторингу та захисту прав держателів. Національний банк України здійснює нагляд за дотриманням відповідних вимог у межах своїх наглядових повноважень, визначених Законом України «Про Національний банк України» та спеціальним платіжним законодавством. Наведена система утворює комплексну правову конструкцію, яка забезпечує функціонування електронних грошей як надійного, юридично визначеного платіжного інструменту в умовах цифрової економіки [13; 9].

## **1.2. Платіжні системи у правовому вимірі: сутність, структура та класифікація**

Платіжна система є одним із базових інститутів фінансового права, без якого неможливе нормальне функціонування ні національної економіки, ні міжнародного господарського обороту. Безперебійність розрахунків між суб'єктами права, стабільність грошового обігу та ефективний перерозподіл фінансових ресурсів прямо залежать від досконалості правового забезпечення платіжних систем. Саме тому законодавче визначення та регулювання цього інституту набуває принципового значення [8, с. 706].

Відповідно до пункту 59 частини першої статті 1 Закону України «Про платіжні послуги», платіжна система – це система для виконання платіжних операцій із формальними та стандартизованими домовленостями і загальними правилами щодо процесингу, клірингу та виконання розрахунків між учасниками платіжної системи. Наведена дефініція акцентує на трьох визначальних елементах: функціональному (виконання платіжних операцій), нормативному (формальні та стандартизовані домовленості і загальні правила) та технологічному (процесинг, кліринг та розрахунки). Водночас закон розмежовує поняття «платіжна система» та «платіжна інфраструктура»: остання, відповідно до пункту 55 тієї ж статті, охоплює надавачів платіжних послуг, платіжні системи, технологічних операторів та відносини між ними під час виконання платіжних операцій і є ширшим за обсягом поняттям. Такий підхід відповідає сучасним стандартам СРМІ (Комітету з платежів і ринкових інфраструктур) Банку міжнародних розрахунків та відображає комплексний характер відповідних правовідносин [14].

Правова природа платіжної системи у вітчизняній доктрині фінансового права залишається предметом наукової дискусії. Одні дослідники розглядають платіжну систему як різновид організаційно-господарської структури, акцентуючи увагу на договірній основі відносин між її учасниками. Інші

кваліфікують її як публічно-правовий інститут, обґрунтовуючи це тим, що функціонування будь-якої платіжної системи здійснюється під пруденційним наглядом регулятора та підпорядковане вимогам суспільного інтересу – безпеки та стабільності фінансової системи. Найбільш обґрунтованою уявляється позиція, згідно з якою платіжна система є змішаним публічно-приватним правовим утворенням: її внутрішня організація будується на засадах договірної свободи учасників, тоді як зовнішні відносини із регулятором і суспільством мають виразно публічно-правовий характер [8, с. 705-706].

Структура платіжної системи охоплює кілька взаємопов'язаних елементів, що у своїй сукупності забезпечують виконання нею регулятивних та операційних функцій. Нормативний елемент представлений правилами платіжної системи – обов'язковим внутрішнім документом, що визначає умови участі в системі, порядок проведення платіжних операцій, механізми врегулювання спорів та відповідальність сторін. Інституційний елемент включає оператора платіжної системи як центральний суб'єкт, що забезпечує її функціонування, а також учасників – банківські та небанківські фінансові установи, емітентів та еквайрів. Технологічний елемент охоплює процесингові центри, клірингові та розрахункові механізми, комунікаційні мережі та програмно-апаратні комплекси, за допомогою яких здійснюється оброблення та виконання платіжних операцій [14].

Особливе місце в структурі платіжної системи посідає оператор. Відповідно до Закону № 1591-IX, оператор платіжної системи є юридичною особою, що організовує платіжну систему та забезпечує дотримання її правил. Оператор здійснює управління системою, встановлює правила участі в ній, забезпечує безперебійність операцій та взаємодіє з регулятором у межах наглядових процедур. При цьому закон розмежовує поняття «оператор платіжної системи» та «технологічний оператор» (пункт 88 частини першої статті 1 Закону № 1591-IX): перший несе відповідальність за організацію системи загалом, тоді як другий забезпечує виключно технологічну складову – процесинг, кліринг та розрахунки на підставі договору з оператором. Правовий статус оператора

закріплює за ним широке коло організаційно-управлінських повноважень, що дозволяє розглядати його як квазірегулятора відносин між учасниками системи [14].

Функціональне призначення платіжної системи охоплює декілька напрямів: виконання платіжних операцій між учасниками; проведення клірингу – визначення взаємних зобов’язань учасників відповідно до пункту 25 частини першої статті 1 Закону № 1591-IX; здійснення розрахунків за платіжними операціями; обслуговування платіжних інструментів; здійснення інформаційного та технологічного супроводу платіжних транзакцій. Виконання зазначених функцій передбачає злагоджену взаємодію між усіма елементами системи та неможливе без чіткого правового регламентування кожного з них [14].

Класифікація платіжних систем має не лише теоретичне, а й суто практичне значення, оскільки від виду системи залежить обсяг регуляторних вимог та порядок здійснення нагляду з боку Національного банку України. Чинне законодавство та правова доктрина дозволяють виокремити такі класифікаційні підстави:

- за суб’єктом оператора: внутрішньодержавні платіжні системи, оператор яких є резидентом України та зареєстрований відповідно до вітчизняного законодавства, та іноземні платіжні системи, оператор яких створений і діє за законодавством іноземної держави (Visa, Mastercard, SWIFT тощо);
- за функціональним призначенням: системи міжбанківських розрахунків, призначені для проведення великих і термінових платежів між фінансовими установами, та роздрібні платіжні системи, що обслуговують операції фізичних і юридичних осіб у сфері споживчих та комерційних розрахунків;
- за значущістю для фінансової системи: системно важливі платіжні системи, збій у функціонуванні яких може спричинити системний ризик для фінансового ринку загалом, та інші платіжні системи, порушення в роботі яких не тягне наслідків системного характеру. Критерії визнання платіжної системи системно важливою визначаються Національним

банком України відповідно до його повноважень у сфері оверсайту платіжної інфраструктури;

- за технологічною архітектурою розрахунків: системи валового розрахунку в режимі реального часу (RTGS), в яких кожна операція виконується негайно та в повному обсязі, та системи нетто-розрахунку з відстроченням (DNS – Deferred Net Settlement), в яких взаємні вимоги учасників накопичуються та погашаються на нетто-основі наприкінці операційного дня;
- за видом платіжних інструментів, що обслуговуються: карткові платіжні системи, що забезпечують авторизацію, кліринг та розрахунки за операціями з платіжними картками; системи переказу коштів, що обслуговують банківські перекази; системи електронних грошей, що забезпечують обіг відповідних платіжних інструментів [8, с. 707; 14].

Правове регулювання платіжних систем в Україні ґрунтується на принципах нагляду за системним ризиком, забезпечення безперебійності розрахунків, захисту прав учасників та споживачів платіжних послуг, а також дотримання вимог фінансового моніторингу. Центральне місце в системі регулювання посідає Національний банк України, який виконує функції оператора Системи електронних платежів – єдиної державної системи міжбанківських розрахунків, а також здійснює реєстрацію та оверсайт платіжної інфраструктури відповідно до статті 82 Закону № 1591-IX. Відповідний наглядовий механізм поєднує елементи пруденційного регулювання, операційного нагляду та заходів примусового впливу, що у своїй сукупності утворюють ефективну правову конструкцію охорони стабільності платіжного ринку [13; 14].

## **Висновки до розділу 1**

Проведений аналіз теоретико-правових засад регулювання електронних грошей та платіжних систем свідчить про те, що обидва інститути являють собою

складні міжгалузеві правові феномени, які виникли внаслідок цифрової трансформації економічних відносин і перебувають на стику фінансового, господарського та інформаційного права. Електронні гроші є особливим об'єктом правового регулювання, що поєднує ознаки грошового зобов'язання та електронного інструменту, і відмежовуються від суміжних категорій – безготівкових коштів, криптоактивів та інструментів лояльності – через сукупність юридично значущих ознак: попередню оплатність, приймання третіми особами, зобов'язально-правову основу та регульовану емісію. Запроваджена Законом № 1591-IX дефініція електронних грошей відповідає стандартам Директиви 2009/110/ЄС і забезпечує необхідну ступінь визначеності для побудови регуляторної конструкції.

Платіжна система у правовому вимірі постає як багатoelementне публічно-приватне утворення, структуру якого формують нормативний, інституційний та технологічний компоненти. Правові засади її функціонування будуються на взаємодії договірної регулювання внутрішніх відносин між учасниками та публічно-правового нагляду з боку Національного банку України. Виокремлені класифікаційні підстави платіжних систем – за суб'єктом оператора, функціональним призначенням, системною значущістю, технологічною архітектурою та видом платіжних інструментів – мають безпосереднє практичне значення, оскільки від належності системи до тієї чи іншої класифікаційної групи залежать обсяг регуляторних вимог і порядок здійснення державного нагляду.

Розгляд теоретичних основ обох інститутів дозволяє констатувати, що попри суттєвий прогрес у законодавчому регулюванні, досягнутий із прийняттям Закону «Про платіжні послуги» 2021 року, ряд концептуальних питань залишається дискусійним: зокрема, правова природа електронних грошей у доктрині не отримала єдиного усталеного тлумачення, а критерії розмежування видів платіжних систем потребують подальшого нормативного уточнення. Ці обставини зумовлюють необхідність поглибленого дослідження інституційного виміру правового регулювання, якому присвячений наступний розділ роботи.

## РОЗДІЛ 2

### ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

#### 2.1. Генеза та сучасний стан нормативно-правового регулювання у сфері електронних грошей і платіжних систем

Становлення правового регулювання електронних грошей та платіжних систем в Україні пройшло кілька якісно відмінних етапів, кожен із яких відображав певний рівень зрілості фінансово-правової думки та ступінь розвитку цифрової економіки. Ретроспективний аналіз нормативно-правової бази дозволяє виокремити характерні закономірності цього процесу та з'ясувати логіку чинної регуляторної моделі [11].

Початковий етап охоплює кінець 1990-х – першу половину 2000-х років і характеризується фрагментарністю правового регулювання, відсутністю спеціальних нормативних актів у сфері електронних платежів та домінуванням загальних положень цивільного і банківського законодавства. Правовою підставою для здійснення безготівкових розрахунків у цей період слугували Цивільний кодекс України 2003 року, Господарський кодекс України 2003 року та підзаконні нормативні акти Національного банку України, зокрема Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ від 21 січня 2004 року № 22. Електронні гроші як самостійна правова категорія у законодавстві того часу були відсутні, а будь-які форми цифрових розрахунків охоплювалися загальними нормами про безготівкові платежі [20; 4; 7].

Другий етап розпочинається з прийняттям Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 року № 2346-III – першого спеціального нормативного акта у сфері платіжної інфраструктури. Цей закон заклав базову термінологію, визначив правовий статус учасників платіжних систем, встановив вимоги до переказу коштів та окреслив наглядові

повноваження Національного банку України. Поняття електронних грошей у первинній редакції закону також було відсутнє, однак у 2008 році законодавець доповнив його відповідними нормами, закріпивши визначення електронних грошей та основні вимоги до їх емітентів. Паралельно Національний банк України у 2008–2012 роках сформував масив підзаконного регулювання – положення про електронні гроші, вимоги до здійснення операцій з ними та ліцензійні умови для емітентів [15; 10].

Третій, сучасний етап розпочався з набранням чинності Законом України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-IX, який набрав повної чинності у серпні 2022 року. Цей закон замінив Закон № 2346-III та кардинально оновив усю архітектуру платіжного регулювання: розширив коло суб'єктів, допущених до надання платіжних послуг, ввів нові категорії учасників ринку (платіжні установи, малі платіжні установи, оператори платіжної інфраструктури), оновив визначення електронних грошей відповідно до стандартів ЄС, унормував відкритий банкінг та запровадив вимоги до сильної автентифікації клієнта. Прийняття цього закону стало центральним елементом імплементації Директиви (ЄС) 2015/2366 (PSD2) та Директиви 2009/110/ЄС до вітчизняного законодавства [14; 5; 6].

Еволюція нормативно-правової бази у сфері електронних грошей та платіжних систем в Україні відображена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні нормативно-правові акти у сфері електронних грошей та платіжних систем України

| № | Назва нормативного акта                                                     | Рік прийняття | Ключовий внесок                                                                   |
|---|-----------------------------------------------------------------------------|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III | 2001          | Перший спеціальний закон; визначення платіжних систем, учасників, правил переказу |

|   |                                                                 |                       |                                                                              |
|---|-----------------------------------------------------------------|-----------------------|------------------------------------------------------------------------------|
| 2 | Зміни до Закону № 2346-III (введення норм про електронні гроші) | 2008                  | Перше законодавче визначення електронних грошей в Україні                    |
| 3 | Положення НБУ про електронні гроші в Україні                    | 2008                  | Підзаконна деталізація: вимоги до емітентів, операцій, лімітів               |
| 4 | Директива 2009/110/ЄС (імплементована)                          | 2009 (ЄС) / 2021 (UA) | Стандарти ЄС щодо емісії, нагляду, захисту держателів е-грошей               |
| 5 | Директива (ЄС) 2015/2366 – PSD2 (імплементована)                | 2015 (ЄС) / 2021 (UA) | Відкритий банкінг, сильна автентифікація, нові категорії платіжних установ   |
| 6 | Закон України «Про платіжні послуги» № 1591-IX                  | 2021                  | Комплексна реформа: нова архітектура регулювання, адаптація до стандартів ЄС |
| 7 | Нормативні акти НБУ на виконання Закону № 1591-IX               | 2022–2023             | Деталізація ліцензійних умов, вимог до операторів, правил нагляду            |

*Складено автором на основі Закону України «Про платіжні послуги» № 1591-IX, Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III, Директиви 2009/110/ЄС, Директиви (ЄС) 2015/2366 та нормативних актів Національного банку України.*

Сучасний стан нормативно-правового регулювання визначається кількома ключовими характеристиками. По-перше, це системність: чинне законодавство формує цілісну ієрархічну конструкцію, в якій Закон № 1591-IX відіграє роль кодифікуючого акта, тоді як підзаконні нормативні акти НБУ деталізують його приписи у конкретних сферах. По-друге, це проєвропейська орієнтація: регуляторна модель свідомо будується на засадах *acquis communautaire*, що забезпечує сумісність вітчизняного платіжного ринку з ринком ЄС. По-третє, це технологічна нейтральність: закон не прив'язує регулювання до конкретних технічних рішень, охоплюючи як традиційні, так і інноваційні форми платіжних послуг [14].

Разом із тим чинна нормативна база не позбавлена вад. Зокрема, окремі підзаконні акти НБУ, що були прийняті на виконання попереднього законодавства, зберігають чинність у частині, що не суперечить Закону № 1591-

IX, що породжує колізії та ускладнює правозастосування. Питання регулювання криптоактивів та токенизованих платіжних інструментів залишаються поза межами платіжного законодавства, що формує регуляторну прогалину в умовах активного розвитку відповідного ринку. Ці обставини зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення нормативної бази, зокрема в частині імплементації Регламенту ЄС про ринки криптоактивів (MiCA) [18].

## **2.2. Правовий статус суб'єктів платіжних відносин та емітентів електронних грошей**

Суб'єктний склад платіжних відносин є одним із центральних елементів правової конструкції, закладеної Законом України «Про платіжні послуги». Реформа 2021 року суттєво розширила перелік суб'єктів, уповноважених надавати платіжні послуги, відійшовши від попередньої моделі, в якій основними учасниками ринку були виключно банки та обмежене коло небанківських фінансових установ. Чинне законодавство передбачає диверсифіковану систему суб'єктів, правовий статус кожного з яких визначається через сукупність прав, обов'язків та вимог, що ставляться до них регулятором [2].

Центральне місце серед надавачів платіжних послуг посідають банки, що діють на підставі банківської ліцензії, наданої Національним банком України відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність». Банки мають право надавати весь спектр платіжних послуг, визначених Законом № 1591-IX, включаючи ведення платіжних рахунків, виконання платіжних операцій, емісію платіжних інструментів та емісію електронних грошей. Широкий обсяг дозволених операцій відображає особливу роль банків як системоутворюючих суб'єктів фінансового ринку, однак пов'язаний із підвищеними регуляторними вимогами в частині капіталу, ліквідності та пруденційного нагляду [12].

Небанківські надавачі платіжних послуг представлені трьома категоріями суб'єктів, статус яких є принциповою новелою Закону № 1591-IX. Платіжна установа – юридична особа, що отримала відповідний статус у НБУ та набула

права надавати один або кілька видів платіжних послуг. Мала платіжна установа – суб’єкт із спрощеними вимогами до капіталу та звітності, орієнтований на обслуговування обмежених обсягів платіжних операцій. Установа електронних грошей – юридична особа, що отримала статус емітента електронних грошей і має право на емісію, дистрибуцію та погашення відповідних платіжних інструментів. Запровадження зазначених категорій відкрило доступ до ринку платіжних послуг для фінансово-технологічних компаній і стимулювало конкуренцію на відповідному ринку [14].

Правовий статус установи електронних грошей заслуговує на окрему увагу з огляду на специфіку її діяльності. Для набуття відповідного статусу юридична особа зобов’язана відповідати вимогам щодо організаційно-правової форми, мінімального розміру власного капіталу, ділової репутації керівників і власників істотної участі, наявності системи управління ризиками та програмно-технічної інфраструктури, придатної для здійснення емісійних операцій. Набуття статусу відбувається шляхом включення до реєстру надавачів платіжних послуг, що ведеться Національним банком України. Відмова у внесенні до реєстру або виключення з нього є адміністративним актом, що підлягає оскарженню в судовому порядку [9].

Обов’язки установи електронних грошей як центрального суб’єкта відносин у сфері обігу електронних грошей охоплюють: здійснення емісії виключно в обмін на отримані кошти (заборона кредитної емісії); негайне погашення електронних грошей на вимогу держателя за номінальною вартістю; формування захисного фонду у розмірі, достатньому для покриття зобов’язань перед держателями; дотримання лімітів на зберігання та обіг електронних грошей відповідно до вимог фінансового моніторингу; подання регулярної звітності до НБУ та проходження наглядових перевірок. Ці обов’язки формують комплексний правовий режим відповідальної емісії, спрямований на захист держателів електронних грошей [9; 14].

Права держателів електронних грошей є органічним доповненням до системи обов’язків емітентів. Держатель має право на погашення електронних

грошей у будь-який момент за їх номінальною вартістю, на отримання інформації про умови здійснення операцій, на оскарження несанкціонованих або неналежно виконаних операцій та на відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення емітентом своїх зобов'язань. Захист прав держателів забезпечується поєднанням договірних механізмів та публічно-правових засобів – наглядом НБУ і юрисдикцією судів загальної та господарської юрисдикції [11].

Оператор платіжної інфраструктури – ще один новий суб'єкт, запроваджений Законом № 1591-IX, – забезпечує технічне функціонування платіжних систем: кліринг, розрахунки, процесинг та авторизацію платіжних операцій. Правовий статус оператора платіжної інфраструктури розмежовується зі статусом оператора платіжної системи: перший здійснює виключно технологічне забезпечення, не несучи відповідальності за дотримання правил системи, тоді як другий виконує функції управління системою в цілому та несе відповідальність за її функціонування перед учасниками і регулятором [14].

Специфічне місце в системі суб'єктів платіжних відносин посідає Національний банк України, який одночасно виступає у двох якостях: як регулятор і наглядач за діяльністю всіх надавачів платіжних послуг та операторів платіжних систем, і як оператор Системи електронних платежів – єдиної загальнодержавної системи міжбанківських розрахунків. Подвійна роль НБУ породжує питання про можливість конфлікту інтересів, що у вітчизняній правовій літературі розв'язується через розмежування відповідних функцій на організаційному рівні та встановлення особливого правового режиму для СЕП як системно важливої платіжної інфраструктури [13].

### **2.3. Організаційно-правовий механізм функціонування платіжних систем**

Організаційно-правовий механізм функціонування платіжних систем являє собою цілісну сукупність правових засобів, інституційних структур та процедурних форм, за допомогою яких забезпечується безперебійне проведення

платіжних операцій, управління системними ризиками та захист прав учасників платіжних відносин. Дослідження цього механізму потребує комплексного підходу, що охоплює як нормативно-регуляторний, так і операційний аспекти функціонування платіжних систем [8].

Правову основу організаційно-правового механізму утворюють Закон України «Про платіжні послуги», нормативні акти Національного банку України, а також внутрішні правила платіжної системи – ключовий документ приватноправового регулювання, що визначає умови участі в системі, порядок виконання платіжних операцій, механізм вирішення спорів та відповідальність сторін. Правила платіжної системи мають обов’язкову юридичну силу для всіх учасників і підлягають погодженню або реєстрації в НБУ залежно від категорії системи [14].

Центральним елементом організаційно-правового механізму є порядок виконання платіжної операції, що охоплює кілька послідовних стадій: ініціювання операції платником або одержувачем коштів; авторизацію – підтвердження права платника на проведення операції та наявності необхідних коштів; передачу платіжного доручення через операційну інфраструктуру системи; кліринг – визначення взаємних зобов’язань учасників; та остаточний розрахунок – завершальний переказ коштів між розрахунковими рахунками учасників. Кожна з цих стадій регламентується як нормами законодавства, так і положеннями внутрішніх правил системи, що забезпечує правову визначеність та передбачуваність для всіх учасників операції [14].

Принцип незворотності платежу є наріжним каменем правового регулювання розрахункових операцій. Відповідно до Закону № 1591-IX, платіжна операція вважається виконаною з моменту зарахування коштів на рахунок надавача платіжних послуг одержувача. Після досягнення цього моменту операція набуває статусу остаточної та не може бути скасована в односторонньому порядку. Цей принцип забезпечує стабільність платіжного обороту та є критично важливим для функціонування систем валового розрахунку в режимі реального часу [14].

Управління ризиками є невід’ємною складовою організаційно-правового механізму платіжної системи. Закон № 1591-IX та відповідні нормативні акти НБУ зобов’язують операторів платіжних систем запроваджувати ефективні системи управління операційним, кредитним, ліквідним та правовим ризиками. Зокрема, для систем із відстроченим нетто-розрахунком встановлюються вимоги до наявності механізмів покриття дефіциту ліквідності у разі неспроможності одного або кількох учасників виконати свої розрахункові зобов’язання. Ці механізми можуть включати гарантійні фонди, кредитні ліміти, забезпечення у формі застави та інші правові інструменти управління кредитним ризиком контрагента [14].

Класифікація організаційно-правових моделей функціонування платіжних систем за архітектурою розрахункового механізму:

- Система валового розрахунку в режимі реального часу (RTGS – Real Time Gross Settlement) – кожна платіжна операція виконується негайно та в повному обсязі за рахунок коштів на рахунку учасника, без накопичення та взаємозаліку. Перевагою є абсолютна остаточність кожного платежу та відсутність розрахункового ризику; недоліком – підвищені вимоги до ліквідності учасників. В Україні за цією моделлю функціонує Система електронних платежів НБУ у частині термінових великих платежів;
- Система нетто-розрахунку з відстроченням (DNS – Deferred Net Settlement) – протягом операційного дня накопичуються взаємні вимоги учасників, після чого в кінці дня здійснюється розрахунок виключно на нетто-основі. Модель ефективна з точки зору ліквідності, проте породжує розрахунковий ризик на проміжку між ініціюванням та кінцевим виконанням операцій;
- Гібридні системи – поєднують елементи RTGS та DNS: термінові та великі платежі виконуються в режимі реального часу, тоді як роздрібні операції з невеликими сумами проходять кліринг та нетто-розрахунок. Гібридна модель є найбільш поширеною в сучасних розвинених фінансових системах завдяки оптимальному балансуванню між ліквідністю та розрахунковим ризиком;

- Централізовані системи – розрахунковий центр виступає центральним контрагентом для всіх учасників, що елімінує ризик контрагента для окремих учасників, однак концентрує системний ризик у розрахунковому центрі;
- Децентралізовані (розподілені) системи – засновані на технології розподіленого реєстру (DLT/блокчейн), де верифікація та запис транзакцій здійснюється мережею вузлів без центрального оператора. Наразі в Україні такі системи не мають спеціального правового статусу та не охоплюються поняттям платіжних систем у розумінні Закону № 1591-IX [14].

Наглядовий компонент організаційно-правового механізму реалізується через систему пруденційного та операційного нагляду з боку НБУ. Пруденційний нагляд орієнтований на перевірку фінансового стану оператора та учасників системи, дотримання вимог до капіталу та ризик-менеджменту. Операційний нагляд спрямований на забезпечення надійності та безперебійності функціонування інфраструктури, перевірку відповідності технологічних рішень встановленим стандартам безпеки та стійкості. НБУ має право застосовувати примусові заходи до операторів і учасників систем у разі виявлення порушень – від вимог щодо усунення недоліків до відкликання статусу та виключення з реєстру [13; 14].

Договірне регулювання відносин між учасниками платіжної системи відіграє роль приватноправового механізму в загальній конструкції функціонування системи. Учасники системи укладають з оператором договір про участь, що визначає умови доступу до платіжної інфраструктури, права та обов'язки сторін, відповідальність за неналежне виконання зобов'язань, порядок виходу з системи. Зміст цього договору здебільшого є стандартизованим та визначається правилами платіжної системи, що фактично обмежує договірну свободу учасників. Проте така стандартизація є виправданою з позицій забезпечення однорідності умов участі для всіх суб'єктів та операційної цілісності системи [20].

## Висновки до розділу 2

Дослідження інституційного виміру правового регулювання електронних грошей та платіжних систем засвідчило, що Україна пройшла послідовний шлях від фрагментарного загальноцивілістичного регулювання розрахункових відносин до побудови цілісної, багаторівневої, проєвропейської регуляторної системи. Прийняття Закону «Про платіжні послуги» 2021 року стало переломним моментом у цьому процесі: вперше в законодавчому акті системно врегульовано правовий статус усіх категорій надавачів платіжних послуг – від банків до установ електронних грошей та малих платіжних установ, – визначено правила функціонування платіжної інфраструктури та запроваджено механізми захисту прав держателів платіжних інструментів. Така еволюція нормативної бази відображає цілеспрямоване наближення вітчизняного платіжного законодавства до стандартів Директив ЄС – 2009/110/ЄС та PSD2.

Аналіз правового статусу суб'єктів платіжних відносин виявив, що чинне законодавство запровадило диверсифіковану модель ринку платіжних послуг із чітким розподілом прав, обов'язків і регуляторних вимог між банківськими та небанківськими надавачами. Особливого значення набуває правовий режим установ електронних грошей, що поєднує дозвільний порядок набуття статусу, суворі вимоги до захисту коштів держателів та розгалужену систему наглядових інструментів з боку НБУ. Разом із тим подвійна роль Національного банку України – як регулятора і як оператора СЕП – формує інституційне напруження, що потребує нормативного врегулювання на рівні спеціального законодавства.

Організаційно-правовий механізм функціонування платіжних систем являє собою складну конструкцію, що поєднує публічно-правові та приватноправові елементи: нормативне регулювання НБУ, правила платіжної системи та договірні відносини між учасниками. Ефективність цього механізму визначається чіткістю правового регламентування кожної стадії платіжної операції, розвиненістю системи управління ризиками та дієвістю наглядових інструментів. Водночас відсутність у законодавстві спеціального правового режиму для розподілених

платіжних систем на основі DLT та неврегульованість питань крос-системної інтероперабельності формують прогалини, що підлягають усуненню в рамках подальшого вдосконалення платіжного законодавства.

### РОЗДІЛ 3

## АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ І ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

Розвиток цифрової економіки, стрімке поширення фінансово-технологічних інновацій та поглиблення євроінтеграційних процесів ставлять перед вітчизняним платіжним законодавством нові виклики, які чинна нормативно-правова база не завжди здатна адекватно розв'язати. Дослідження актуальних проблем правового регулювання електронних грошей і платіжних систем та формулювання обґрунтованих пропозицій щодо його вдосконалення є необхідною умовою для забезпечення стабільного та інноваційного платіжного середовища в Україні [2, с. 263].

Першою системною проблемою є регуляторна прогалина у сфері криптоактивів та цифрових валют центральних банків. Чинний Закон «Про платіжні послуги» не поширює свою дію на криптоактиви, виключаючи їх із поняття електронних грошей. Водночас криптоактиви активно використовуються в платіжних відносинах, зокрема стейблкоїни функціонально наближаються до електронних грошей, забезпечуючи прив'язку до фіатних валют та виконуючи розрахункову функцію. Ця ситуація породжує правову невизначеність: операції з криптоактивами існують поза межами регульованого платіжного середовища, без вимог до учасників щодо капіталу, ризик-менеджменту та фінансового моніторингу. Адекватним розв'язанням цієї проблеми є імплементація Регламенту ЄС 2023/1114 про ринки криптоактивів (MiCA), що передбачає диференційований регуляторний режим для різних категорій криптоактивів, включаючи токени електронних грошей та токени, прив'язані до активів [18; 21, с. 407-410].

Класифікація правових проблем у сфері регулювання електронних грошей і платіжних систем за характером їх походження дозволяє систематизувати наявні виклики та визначити пріоритети законодавчого реагування:

- Проблеми нормативного характеру – неповна імплементація окремих положень Директиви PSD2 (зокрема, у частині відповідальності за несанкціоновані операції та стандартів відкритого банкінгу); збереження чинності окремих підзаконних актів НБУ, прийнятих на виконання попереднього Закону № 2346-III, що колідує з положеннями Закону № 1591-IX; відсутність спеціального законодавства про цифрову валюту центрального банку (CBDC);
- Проблеми інституційного характеру – подвійна роль НБУ як регулятора і оператора СЕП без належного механізму відокремлення відповідних функцій; недостатня спроможність регулятора здійснювати ефективний нагляд за інноваційними учасниками ринку в умовах обмежених регуляторних інструментів; відсутність у законодавстві механізму «регуляторної пісочниці» для тестування нових платіжних продуктів;
- Проблеми правозастосовного характеру – неоднозначне тлумачення судами окремих норм про відповідальність платіжних установ та емітентів електронних грошей перед держателями; складнощі з доведенням факту несанкціонованої операції та розподілом тягаря доказування між сторонами спору; відсутність усталеної судової практики щодо застосування норм про сильну автентифікацію клієнта;
- Проблеми трансграничного характеру – відсутність міжнародних угод про взаємне визнання платіжних ліцензій, що ускладнює діяльність українських платіжних установ на ринках ЄС і навпаки; неврегульованість питань юрисдикції та застосовного права при транскордонних платіжних операціях між Україною та третіми країнами; правова невизначеність щодо режиму міжнародних переказів в умовах воєнного стану та валютних обмежень [5; 14].

Другою суттєвою проблемою є недосконалість механізму захисту прав держателів електронних грошей та споживачів платіжних послуг. Закон № 1591-IX містить базові норми про відповідальність надавачів платіжних послуг за неналежно виконані операції та несанкціоновані транзакції, однак їх практична

реалізація нашоується на серйозні перешкоди. Зокрема, норма про покладення тягара доведення належної автентифікації на надавача послуг (а не на держателя) відтворює підхід PSD2, проте суди загальної юрисдикції нерідко застосовують загальноцивілістичні правила розподілу доказового тягара, що фактично нівелює захисний потенціал спеціальної норми. Вирішення цієї проблеми потребує внесення уточнень безпосередньо до процесуального законодавства або прийняття роз'яснень Верховного Суду про особливості доказування у справах про неналежне виконання платіжних операцій [11].

Третьою актуальною проблемою є відсутність правового механізму «регуляторної пісочниці» для платіжного ринку. Інноваційні платіжні рішення – вбудовані фінанси (embedded finance), платежі через відкритий банкінг, платіжні застосунки на основі штучного інтелекту – з'являються значно швидше, ніж законодавство встигає їх врегулювати. У більшості держав – членів ЄС та у Великій Британії функціонують регуляторні пісочниці, що дозволяють фінансово-технологічним компаніям тестувати інноваційні продукти в контрольованому середовищі з тимчасовими регуляторними винятками. В Україні аналогічний інститут відсутній на законодавчому рівні, що стримує розвиток фінансово-технологічного сектору та послаблює конкурентоспроможність вітчизняного платіжного ринку. Запровадження регуляторної пісочниці для платіжних послуг на базі НБУ із чітко визначеними критеріями участі, строками тестування та механізмом наступної ліцензійної легалізації успішних рішень стало б ефективним правовим інструментом підтримки інновацій [16; 17].

Четвертою проблемою є нерегульованість питань крос-системної інтероперабельності платіжних систем. Чинне законодавство не містить норм, які б зобов'язували операторів платіжних систем забезпечувати технічну та правову сумісність із іншими системами, що функціонують на ринку. Відсутність такого обов'язку дозволяє великим гравцям фактично закривати власні платіжні екосистеми, обмежуючи перехід клієнтів до конкурентів та перешкоджаючи розвитку конкурентного середовища. У праві ЄС ця проблема частково

розв'язана через вимоги PSD2 до відкритого доступу до платіжних рахунків, однак повноцінне впровадження відповідних стандартів в Україні ще не завершено. Закріплення на законодавчому рівні принципу інтероперабельності платіжних систем та надання НБУ повноважень встановлювати обов'язкові технічні стандарти взаємодії дозволить усунути наявні структурні бар'єри [5].

Перспективи вдосконалення правового регулювання доцільно розглядати через призму двох взаємопов'язаних векторів – імплементаційного та інноваційного. Перший передбачає завершення гармонізації вітчизняного законодавства з *acquis communautaire* ЄС, включаючи повноцінне впровадження стандартів PSD2 в частині відкритого банкінгу, імплементацію Регламенту MiCA та підготовку до майбутніх змін у зв'язку з розробкою Директиви PSD3 і Регламенту PSR на рівні ЄС. Другий вектор передбачає проактивне законодавче реагування на технологічні тренди, що ще не отримали повноцінного відображення в нормативній базі [16; 17; 18].

Класифікація перспективних напрямів вдосконалення правового регулювання за рівнем нормативного втручання дає змогу структурувати пропозиції від законодавчих змін до технічних стандартів:

- Законодавчий рівень: прийняття спеціального закону про цифрові активи та токенозовані платіжні інструменти із чітким розмежуванням правового режиму криптоактивів, токенів електронних грошей та цифрової валюти центрального банку; доповнення Закону «Про платіжні послуги» нормами про регуляторну пісочницю; закріплення принципу інтероперабельності платіжних систем; уточнення норм про розподіл відповідальності між надавачами послуг за транзакційного ланцюжка при відкритому банкінгу;
- Підзаконний рівень (НБУ): перегляд і систематизація чинних нормативних актів НБУ з метою усунення колізій із Законом № 1591-IX; розробка детальних технічних стандартів сильної автентифікації та відкритого банкінгу; встановлення вимог до управління операційними ризиками для нових категорій надавачів платіжних послуг; затвердження положення про порядок функціонування регуляторної пісочниці;

- Міжнародно-правовий рівень: укладення двосторонніх угод про взаємне визнання платіжних ліцензій між Україною та державами – членами ЄС як елемент підготовки до вступу до ЄС; участь у розробці міжнародних стандартів СРМІ щодо транскордонних платежів; імплементація рекомендацій FATF у частині регулювання криптоактивів у платіжному контексті;
- Судово-доктринальний рівень: напрацювання узагальненої судової практики Верховного Суду щодо спорів у сфері платіжних послуг та електронних грошей; формування доктринальних підходів до кваліфікації платіжних правовідносин з іноземним елементом; розробка науково-практичних коментарів до Закону № 1591-IX для забезпечення однаковості його застосування [2, с. 263-264; 8, с. 708].

Окремої уваги заслуговує перспектива запровадження цифрової гривні – потенційної цифрової валюти Національного банку України. НБУ вже проводив пілотний проєкт із тестування е-гривні на платформі розподіленого реєстру, однак правовий статус цифрової валюти центрального банку досі не визначений на законодавчому рівні. Питання про те, чи є CBDC різновидом електронних грошей у розумінні Закону № 1591-IX, чи є самостійним платіжним інструментом із особливим правовим режимом, потребує однозначного законодавчого розв’язання. Від відповіді на нього залежатимуть вимоги до емісії, правила обігу, порядок захисту держателів та архітектура наглядового механізму.

### **Висновки до розділу 3**

Аналіз актуальних проблем правового регулювання електронних грошей і платіжних систем виявив системний характер існуючих регуляторних прогалин, що охоплюють нормативний, інституційний, правозастосовний та трансграничний виміри. Ключовими з них є: відсутність спеціального правового режиму для криптоактивів і токенизованих платіжних інструментів в умовах їх фактичного поширення на ринку; недосконалість механізмів захисту прав

держателів електронних грошей та споживачів платіжних послуг унаслідок колізії між спеціальними нормами платіжного законодавства та загальноцивільстичними правилами доказування; відсутність інституту регуляторної пісочниці, що стримує розвиток фінансово-технологічних інновацій; неврегульованість крос-системної інтероперабельності, що перешкоджає розвитку конкурентного середовища на платіжному ринку.

Перспективи вдосконалення правового регулювання визначаються двома взаємодоповнювальними векторами – імплементаційним, що передбачає завершення гармонізації з *acquis communautaire* ЄС, та інноваційним, спрямованим на проактивне законодавче реагування на цифрові трансформації платіжного середовища. Реалізація запропонованих заходів на законодавчому, підзаконному, міжнародно-правовому та судово-доктринальному рівнях дозволить усунути наявні прогалини, підвищити рівень захисту учасників платіжних відносин і забезпечити конкурентоспроможність вітчизняного платіжного ринку в умовах євроінтеграції та цифрової трансформації економіки.

## ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження правового регулювання електронних грошей та платіжних систем сформовано такі теоретичні й практичні підсумки. Електронні гроші є самостійним об'єктом правового регулювання, що поєднує ознаки грошового зобов'язання, платіжного інструменту та електронного документа і не може бути зведений ні до безготівкових коштів на банківських рахунках, ні до криптоактивів. Їх юридична конструкція визначається сукупністю сутнісних ознак – попередньою оплатністю, зобов'язально-правовою основою, електронною формою зберігання та приймання третіми особами, – що у своїй єдності відмежовують електронні гроші від суміжних фінансових інструментів. Платіжна система, у свою чергу, є багатoelementним публічно-приватним правовим утворенням, структуру якого формують нормативний, інституційний та технологічний компоненти, а правова природа визначається поєднанням договірної саморегулювання внутрішніх відносин учасників та публічно-правового нагляду регулятора. Наведені теоретичні висновки дозволяють розглядати обидва інститути як самостійні та юридично визначені елементи сучасної фінансово-правової системи.

Еволюція нормативно-правової бази у досліджуваній сфері засвідчила послідовний перехід від фрагментарного загальноцивілістичного регулювання розрахункових відносин до побудови цілісної, ієрархічно організованої та проєвропейської регуляторної системи. Прийняття Закону України «Про платіжні послуги» № 1591-IX від 30 червня 2021 року стало якісним переломом у цьому процесі: вперше на законодавчому рівні системно врегульовано правовий статус усіх категорій надавачів платіжних послуг, визначено організаційно-правовий механізм функціонування платіжних систем та імплементовано ключові положення Директиви 2009/110/ЄС і Директиви (ЄС) 2015/2366 (PSD2). Водночас окремі підзаконні акти НБУ, що зберегли чинність після набрання чинності Законом № 1591-IX, подекуди колідують із його приписами, що

ускладнює правозастосування та потребує невідкладної систематизації підзаконної нормативної бази.

Дослідження правового статусу суб'єктів платіжних відносин виявило, що запроваджена Законом № 1591-IX диверсифікована модель ринку платіжних послуг – із чітким розмежуванням між банками, платіжними установами, малими платіжними установами та установами електронних грошей – відповідає сучасним стандартам ЄС і відкриває доступ до ринку для фінансово-технологічних компаній. Разом із тим подвійна роль Національного банку України як регулятора всього платіжного ринку та одночасно оператора Системи електронних платежів формує інституційне напруження, що не отримало належного правового розв'язання. Захист прав держателів електронних грошей та споживачів платіжних послуг, попри закріплення відповідних норм у спеціальному законі, на практиці послаблюється через застосування судами загальноцивільстичних правил доказування замість спеціальних норм про покладення тягаря доведення на надавача послуг.

Аналіз актуальних проблем правового регулювання засвідчив їх системний, міжрівневий характер. На нормативному рівні ключовою прогалиною є відсутність спеціального правового режиму для криптоактивів, токенизованих платіжних інструментів і цифрової валюти центрального банку, що фактично залишає значний сегмент платіжного ринку поза межами правового регулювання. На інституційному рівні критичною є відсутність механізму регуляторної пісочниці для тестування інноваційних платіжних продуктів, що гальмує розвиток фінансово-технологічного сектору та знижує конкурентоспроможність вітчизняного платіжного ринку. На рівні правозастосування зберігається неоднаковість судової практики у справах про неналежно виконані платіжні операції та несанкціоновані транзакції, що підриває правову визначеність для учасників ринку.

За результатами дослідження сформульовано такі пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання. На законодавчому рівні: прийняти спеціальний закон про цифрові активи та токенизовані платіжні інструменти з

імплементациєю Регламенту ЄС MiCA 2023/1114; доповнити Закон «Про платіжні послуги» нормами про регуляторну пісочницю та про принцип інтероперабельності платіжних систем; законодавчо визначити правовий статус цифрової валюти Національного банку України. На підзаконному рівні: провести систематизацію нормативних актів НБУ з метою усунення колізій із Законом № 1591-IX; розробити детальні технічні стандарти відкритого банкінгу та сильної автентифікації. На судово-доктринальному рівні: напрацювати узагальнену практику Верховного Суду щодо спорів у сфері платіжних послуг, зокрема в частині розподілу доказового тягаря. Реалізація наведених пропозицій забезпечить усунення системних регуляторних прогалин, підвищить рівень захисту учасників платіжних відносин і створить належне правове підґрунтя для розвитку інноваційного та конкурентного платіжного середовища в Україні.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глух М. В., Ковалко Н. М. Правове регулювання електронних грошей в Україні. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 104–110.
2. Гордійчук М. В. Правове регулювання електронних платежів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 262–265.
3. Грицай С. О. Електронні гроші: поняття та нові аспекти використання. *Forum Prava*. 2023. Т. 74, № 1. С. 141–150.
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18–22. Ст. 144 (втратив чинність з 1 січ. 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
5. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market (PSD2). *Official Journal of the European Union*. 2015. L 337. P. 35–127. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L2366>
6. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions. *Official Journal of the European Union*. 2009. L 267. P. 7–17. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0110>
7. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : затв. постановою Правління Національного банку України від 21 січ. 2004 р. № 22 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text>
8. Котенко А. М., Івоніченко Д. В. Правове регулювання платіжних систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 704–709.
9. Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними : затв. постановою Правління Національного банку України від 29 верес. 2022 р. № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22>

10. Положення про електронні гроші в Україні : затв. постановою Правління Національного банку України від 25 черв. 2008 р. № 178 (втратило чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08#Text>

11. Пожидаєва М. А. Правове регулювання операцій з електронними грошима в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3(9). С. 87–95.

12. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №№ 5–6. Ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

13. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

14. Про платіжні послуги : Закон України від 30 черв. 2021 р. № 1591-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 43. Ст. 361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>

15. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137 (втратив чинність з 1 серп. 2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>

16. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on payment services and electronic money services in the internal market (PSD3) : COM/2023/366 final від 28 черв. 2023 р. (законодавча пропозиція, не набрала чинності). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023PC0366>

17. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on payment services in the internal market (PSR) : COM/2023/367 final від 28 черв. 2023 р. (законодавча пропозиція, не набрала чинності). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023PC0367>

18. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). *Official Journal of the European*

*Union*. 2023. L 150. P. 40–205. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R1114>

19. Товкун Л. В., Ахмедова А. О. Правове регулювання електронних грошей в Україні та Великій Британії (порівняльний аналіз). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 278–281.

20. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

21. Щербак С., Рєпін Д. Електронні гроші та віртуальні активи в умовах цифровізації виконавчого провадження. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. Вип. 33. С. 403–416.